

Vladimír Penčev

Lenka Budilová: *Od krevní msty k postsocialismu. Vývoj antropologického zájmu o Balkán*

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
2019. 220 s.
ISBN 9788073254902

Tuto recenzi bych začal konstatováním, že posuzovaný text je svou povahou kontextuální. Jak je doufám známo, v našem století vznikla na Katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni skupina balkanisticky zaměřených antropologů, která ale postrádala organizační ukotvení v univerzitní struktuře a zůstávala dlouhá léta spíše zájmovou skupinkou nadšenců nebo „balkanistickou pracovní skupinou“, jak se o tom vyjádřili M. Jakoubek a G. Fatková (2018: 98–99). Nutno však doplnit, že ačkoli v rámci aktivit této skupiny zaujímají bulharisticky orientovaná bádání složku jednoznačně dominantní, postupem času byl původně výhradně na Bulharsko orientovaný zájem rozšířen jak na další balkánské státy, tak i na tematiku Balkánu obecně, jak zdůraznili zmínění dva autoři. Součástí této skupiny, a to součástí velmi významnou, byla Lenka Jakoubková Budilová. Dovolím si soudit, že kolektivní dění v této neformální balkanistické struktuře a především tvůrčí spolupráce s Markem Jakoubkem se podepsaly na vzniku recenzované práce.

Hned na začátku L. Jakoubková Budilová jasně a jednoznačně podtrhává, že ambicí její knihy je ukázat, jak se anglosaská sociální a kulturní antropologie vztahovala k balkánskému prostoru, jakými způsoby jej zkoumala a jak byl Balkán zobrazován v příslušných antropologických textech. Přiznávám se, že dle mého mínění je zaměření v pohledu na balkánské záležitosti pouze na britskou a americkou antropologii trochu jednostranné, neboť svoje slovo v této problematice vyslovili nejen jiní západoevropští, ale i místní balkánští vědci, jakož i badatelé čeští, ruští, polští atd. Z druhé strany si však uvědomuji, že jde o autorčinu volbu, kterou je třeba plně respektovat, takže s jejím názorem a postupem souhlasím. Přitom Budilová předkládá opravdu velmi důslednou a průřezovou sondu do zkoumané problematiky, za což si zaslouhuje upřímný potlesk.

Knihy je rozdělena do dvou relativně oddělených částí – v první z nich se autorka věnuje procesům stanovení teoretických a metodologických principů antropologie Evropy, v druhé jde hlouběji do balkanistických realit v antropologické perspektivě. Podstatné je, že v obou případech Budilová nabízí čtenáři paralelní analýzy, jak v rovině časové, tj. týkající se diachronického rozvoje procesů, tak i v rovině věcné, tedy co se týče rozvoje balkanistických problematik a témat. Přitom již v úvodu jasně naznačuje, jaká bude struktura textu, a dále formuluje předmět svého zájmu, pojmy, na kterých zakládá své bádání, atd.

Jak jsem už zmínil, v první kapitole nazvané „Antropologie a Evropa“ je těžištěm autorčiny pozornosti anglosaský zájem o antropologii balkánského regionu ve dvou fázích – před 2. světovou válkou a po ní. Nabízený přehled událostí během zmíněných desetiletí je velmi přesvědčivý a dobře dokládá zřejmý přehled autorky o analyzovaných jevech a procesech. Stejně přesvědčivá je též prezentace teoretických a metodologických specifík rozebírané problematiky. Jedním slovem, je to dobrý základ pro badatelské úsilí autorky směřující k zevrubné sondě do britského a amerického antropologického zájmu o Balkán. Zde, jak by se dalo očekávat, se pozornost autorky rozvine chronologicky a další kapitola práce je věnována terénním výzkumům a vědecké situaci do roku 1945. I v tomto případě je Budilová ve svých pozorováních událostí velmi precizní. Přitom jsou určitě přínosné a z hlediska poznání i zajímavé její doplňující texty typu „case study“, vložené ve formě barevně odlišených „boxů“ do struktury kapitoly, a to konkrétně o kmenových společnostech v Albánii a v Černé Hoře, dále pak o albánském zvykovém právu a instituci krevní msty a nakonec o emblematické balkánské záduze a o transhumantním pastevectví v tomto evropském areálu. Ve všech těchto specificky balkánských tematických okruzích autorka bedlivě pozoruje a analyzuje, někdy i konfrontuje postřehy antropologů, což je pro poznání sledované problematiky bezesporu přínosné.

Třetí kapitola – „Terénní výzkumy na Balkáně po r. 1945“ – je ještě podrobnější, co se týče zkoumaných tematických okruhů. Autorka se zde věnuje značně různorodým otázkám ve snaze maximálně přiblížit svým čtenářům dobovou situaci, a tak se setkáváme s vědeckými směry jako „community studies“ na Balkáně nebo antropologií Středomoří a konceptem „honour and shame“ (včetně jeho odpůrců), dále s „teorií závislosti“ v balkánském kontextu nebo s problémy jako: příbuzenství a gender v balkánském terénu, etnicita a výzkum etnických identit, rituál a folklor jako předmět antropologického zájmu, urbanizace a město, socialistická ekonomika a kolektivizace zemědělství. Nebudu se zabývat podrobněji všemi uvedenými tématy ani názory Budilové na ně, musím jen zdůraznit, že i v těchto případech se badatelka dostává hluboko do jádra problematiky a její postřehy jsou i v tomto případě velmi přínosné. Takovými jsou i další zařazené „case studies“, tentokrát o balkánském kmotrovství nebo o typickém balkánském patriarchátu, ale i o šedé ekonomice v době socialismu nebo o balkánské variantě konceptu „honour and shame“ známého ve Středomoří.

Čtvrtá kapitola nazvaná „Antropologické výzkumy na Balkáně po r. 1989“ pokračuje v chronologickém přehledu anglosaského antropologického zájmu o Balkánský poloostrov v současné době. Jak by se dalo očekávat, jádrem autorčiny pozornosti je postsocialistický stav ve většině ze zkoumaných zemí, ale především jugoslávské války, které se značně podepsaly jak na sociálně-ekonomické, tak i na etnické a politické situaci na Balkáně. Budilová se zde soustředí na antropologické reflexe válek a rozpadu Jugoslávie, ale pokračuje také dále v analýze výzkumů podstatných pro problémy této doby, jako je postsocialismus a tranzice na Balkáně očima antropologie (kde jako „case study“ vytyčila otázku elasticity půdy v Transylvánii), paměť, vzpomínání a postkomunistická nostalgie („case study“: „Antropolog jako špión. Katherine Verdery ve spisu rumunské tajné policie“) a další. V této opět velmi různorodé badatelské paletě následují: „Marginalita, balkanismus, nejednoznačnost a šedé zóny“ nebo „Navigace tržní ekonomikou, občanská participace a kulturní vyvlastnění“ („case study“: „Bulharský konzument v době postsocialismu“), ale i „Politika genderu a nový

patriarchát na Balkáně“ („case study“: „Balkánská rodina aneb /staro/nový spor o zádruhu“). Ani v tomto případě se nebudu zabývat podrobněji všemi těmito tématy a jejich rozpracováním, jen zdůrazním, že i v této kapitole autorka zůstává plně věrnou svému dosavadnímu postupu, díky čemuž je text jak odborný, tak přínosný. Dovolil bych si jen jednu poznámku, která se ovšem netýká Budilové a jejího textu v této kapitole s názvem „Formování kolektivních identit a nacionální indiference“, ale současného populárního názoru na skupinovou identifikaci na Balkáně. Nebudu se rozepisovat, jen se zmíním o tom, že se často nerespektují rozdíly mezi západ- a středoevropskou společenskou strukturou a společenskými vztahy na jedné straně a těmito strukturami a vztahy v tzv. byzantském kulturním kruhu na straně druhé, což částečně zkrsluje závěry badatelů.¹

V závěru knihy nabízí autorka pokus o zobecnění svých postřehů a musím uvést, že je to pokus zdařilý, jak co se týče analýzy prací anglosaských antropologů a konfrontace jejich děl s pracemi východoevropských autorů, tak i ve vztahu k časové typologizaci rozvoje antropologického zájmu o Balkán atd. Zdařilý je podle mne i autorčin závěrečný názor na výzkumy na Balkáně a jejich pozici v širším antropologickém diskurzu, který lze podle ní označit za marginální, protože zapadal střídavě do různých konceptuálních schémat v antropologickém myšlení, ať už to byl „Balkán“, „Středomoří“, „východní Evropa“ či „postsocialistický prostor“, a ve srovnání s texty zaměřenými na „tradiční“ antropologické oblasti zájmu, jako jsou Afrika nebo Severní Amerika, je balkanistických antropologických textů doposud stále relativně málo. Přesto, míní Budilová, lze přínosy antropologické tradice k poznávání Balkánu vidět na několika rovinách, zejména v oblasti kvalitních analýz vycházejících z terénních výzkumů. A nakonec soudí, že antropologie vnesla do zkoumání Balkánu explicitní teorii, což rozhodně nebylo málo.

Monografie předkládá svým čtenářům také dva rejstříky – jmenný a věcný, které jsou velmi potřebné a pro daný druh publikace jistým způsobem i nezbytné. V tomto případě doplňují navíc i kladný dojem z textu. Nakonec musím zdůraznit, že považuji monografii *Od krevní msty k postsocialismu. Vývoj antropologického zájmu o Balkán* za opravdu kvalitní práci a doporučuji ji vřele čtenářům.

Literatura

- BOČKOVÁ, Helena. 2021. „Balkán a střední Evropa jako etnokulturní areály. Příspěvek k evropské interkulturní komparaci.“ Pp. 469–490 in Marin DRINOV. *Stranstvašti ideji po patišтата na humanitaristikata. Izsledvanija po folkloristika, kulturna antropologija i slavistika v čest na doc.dr. Katja Michajlova*. Sofija: Izdatelstvo na BAN.
- JAKOUBEK, Marek a Gabriela FATKOVÁ. 2018. „Plzeňská bulharistika: od začátku do konce (Bulharistická bádání na Katedře antropologie Zápaodočeské univerzity v Plzni).“ *Acta FF ZČU v Plzni* 10 (2–3): 98–99.

¹ Mimoходом, nedávno nabídla zajímavý text v tomto směru již zesnulá brněnská etnoložka Helena Bočková (viz Bočková 2021).